

Gepubliceerd in *Ons Erfdeel* 2015/1.

Zie www.onserfdeel.be of www.onserfdeel.nl.

[B] **DE PASSIE VAN BONAVENTURA. “HET HOUT”
VAN JEROEN BROUWERS**

Het decor van *Het hout*, de recentste roman van Jeroen Brouwers (°1940), is niet nieuw in zijn oeuvre. We schrijven 1953, de Goede Week. Op Witte Donderdag zal de bisschop een bezoek brengen aan Sint Jozef ter Engelen, een franciscanenklooster met bijbehorend jongenspensionaat in het Nederlands-Limburgse mijsdorp Blijderhagen. In die namen smelten twee van de kostscholen samen waar Brouwers zijn tienerjaren doorbracht en waarover hij in diverse romans en essays heeft geschreven: Sint Jozef in Zeist en Sint Maria ter Engelen in Bleijerheide.

De zesentwintigjarige broeder Bonaventura, voorheen Eldert Haman, vertelt hoe hij en zijn medebroeders zich opmaken voor het hoge bezoek. Tegelijk onthult hij in een geraffineerde combinatie van vooruit- en terugblikken hoe Kerk en geloof aanleiding kunnen geven tot geestelijke terreur, psychische problemen, seksuele frustraties, machtsmisbruik en hypocrisie. Bonaventura's indrukwekkende *j'accuse* zwelt langzaam aan tot de vernietigende eindconclusie: “Bommen op het hele instituut roomse kerk.”

Het belangrijkste doelwit van Bonaventura is het nieuwe schoolhoofd, de Duitse broeder Mansuetus. Zijn sadistische lijfstraffen en zijn verkrachting van

de leerling Mark Freelink worden in al hun gruwelijke details beschreven. Bonaventura stelt de knorrende reus consequent voor als een wild zwijn ("Everzwijn in de iconografie van ons geloof: symbool voor de wellust", laat hij niet na te expliciteren) en verbindt hem van meet af aan met de nog verse herinnering aan de Tweede Wereldoorlog.

Bonaventura is als ik-verteller uitstekend geplaatst om stem te geven aan Brouwers' aanklacht tegen het katholicisme. Hij is een ingewijde, die het leven van zijn medebroeders (de daders zowel als de vele onschuldigen) uit en te na kent, en tegelijk een buitenstaander. Hij komt Sint Jozef binnen als lekenleraar, maar wordt door broeder-overste Benedictus geleidelijk ingekapseld in de orde en door Mansuetus gedegradeerd tot surveillant. Brouwers laat hem niet alleen een encyclopedisch gedetailleerd beeld van het kloosterleven schilderen maar ook een levendig panorama van de actualiteit en de populaire cultuur van de jaren vijftig, de buitenwereld die voor zijn oudere medebroeders al jaren verboden terrein is. Daarenboven is Bonaventura grondig vertrouwd met de moderne literatuur van die tijd. In het klooster moet hij genoeg nemen met kitscherige heiligenlevens en "nu en dan een stukje van Godfried Bomans", terwijl hij een liefhebber was van Böll, Faulkner, Camus, van "Simon van het Reve" en van "een nieuwe schrijver, zekere W.F. Hermans".

Hermans is, zoals bekend, ook één van Brouwers' voorbeelden. "Wil je over 'invloed' praten", schreef hij op 14 januari 1978 aan Jaap Goedegebuure, "dan is mij dat best, maar als ik 'be-invloed' ben (zo wéét ik gewoon van mijzelf), dan is dat door: Boon, vervolgens Mulisch, ten slotte Hermans. Van het Reve draagt wel mijn bewondering weg, maar alleen diens wijze van stileren." In dezelfde brief, opgenomen in het eerste deel van *Kroniek van een karakter* (1986), zegt Brouwers: "Maar mijn wijze van structureren, componeren, een boek bouwen, – zo, dat er niet één zinloos detail in zit b.v., of zo, dat al het aangedragene in relatie staat tot elkaar b.v., – die is niet van v/h R. De filosofie dáárachter is die van Hermans, met zijn van het dak vallende mus, die wij uit de bijbel kennen maar ook uit Hamlet, nietwaar?"

Ook in *Het hout* valt geen mus van het dak zonder dat het een gevolg heeft. De "vratige vogeltjes" waarvoor Franciscus van Assisi volgens de legende

preekte, zijn alomtegenwoordig. Wanneer in de kloostertuin twee duiven en een aantal mussen "met hautain gekras" verjaagd worden door "een zwarte kraai, corvus corone", ziet Bonaventura daarin zijn eigen situatie weerspiegeld: "In intellectuele zin ben ik een duif, maar mijn plaats is tussen de mussen en Mansuetus is de corvus". De duif is een aloud symbool voor de Heilige Geest, die Mansuetus kennelijk uit de kloostergemeenschap heeft verdreven. Hooguit houdt er zich nog een op "tussen de bladeren" of landt ze "in mijn raam, creator spiritus, alleen om te schijten". En wanneer broeder-koster Hyacinthus ter voorbereiding op Witte Donderdag het kruisbeeld in de kerk naar beneden haalt, "is uit de hoogte een oud duivennest op zijn gezicht gevallen, waardoor hij het touw liet glippen godsamme".

Er zijn in de roman meer symbolische vogels, die bovendien slechts een klein onderdeel vormen van een meesterlijk uitgewerkt web van motieven. Elk detail heeft betekenis: het hout in al zijn verschijningsvormen (van de strijkstok die Mansuetus als martelwerktuig hanteert tot het kruis van Christus), het licht, de kleuren, enzovoort. De stilistische brille à la Reve is binnen die strakke hermansiaanse structuur voortdurend aanwezig, bijvoorbeeld in de dialogen met de "nerveuze taalhaksels" van Benedictus en het martiale Duits van Mansuetus. Bonaventura's geestige blasfemische terzijdes brengen wat licht en lucht in zijn beschrijving van een duistere en beklemmende wereld. Als hij bekend dat hij soms "zomaar, uit landerigheid, eenzaamheid" een handvol ongewijde hosties in zijn mond propt, luidt het: "Morgen wordt herdacht dat hij de matse verkruimelde en de brokken ronddeelde terwijl hij sprak tast toe, dit is mijn lichaam. Zonder boter of sjuu of jam of ander beleg."

Bonaventura noemt zijn eigen herinneringen de "memoires van een somnambulist". De man die in slaap gewiegd is door het klooster en richtingloos door zijn eigen leven dwaalt, wordt wakker geschud als hij bij een tandartsbezoek in het dorp kennismaakt met Patricia Delahaye. Zij wordt zijn geliefde en roept hem op te spreken over het misbruik in de Kerk. In het klooster lukt dat niet, maar op schrift wel: "Alles wat ik haar had verteld en beleden zou ik moeten opschrijven, dacht ik hardop. Alleen maar om het op te schrijven. Alleen voor mezelf." Zo wordt *Het hout*, meer dan een

gedenkschrift, een persoonlijke biecht.

Bonaventura's belangrijkste zonde is niet dat hij de kloosterregel overtreedt, maar dat hij zijn mond houdt over het misbruik waarvan hij getuige is: "Erover zwijgen is een zonde tegen de moraal en misvormt mij tot de lafaard die ik ben." Zo zwijgzaam als hij was in de biechtstoel, zo nadrukkelijk doorbreekt hij de stilte als schrijver.

Tegelijk is *Het hout* een passieverhaal in alle betekenissen van het woord: het verhaal van Bonaventura's hartstocht én van zijn lijden. Wanneer Wil van Lanschot, de boezemvriend van Mark Fremlink, hem vertelt over hun pact om samen het pensioonaat te ontvluchten, bedenkt Bonaventura: "Ik laat het hem uiteenzetten, maar weet het vervolg en het einde al, zoals ook het geval is met de kruisweg in deze lijdensstijd. Eerst Pilatus en het eindigt in het graf." Ook de kruisweg van Bonaventura komt tot een einde, uitgerekend in de week dat het lijden van Christus wordt herdacht, maar niet volgens het geijkte patroon. Voordat zijn oversten hem definitief kunnen bestraffen, voltrekt zich een soort vervroegd en omgekeerd paaswonder. Tijdens de viering van Witte Donderdag legt Bonaventura letterlijk en figuurlijk zijn pij af, verrijst als Eldert Haman en gaat zijn Patricia tegemoet. Sommige leerlingen lijken hem te volgen. "De lont is in de opstand", denkt hij zelf, maar zal de explosie ook volgen? In het eerste hoofdstuk van de roman mijmert Bonaventura, als hij het bekende "lucifersdoosje met de zwaluw" ziet: "Mocht ik een zwaluw zijn. De lente zuigt aan mij. Olla uogala, hinase hic. Wat let me eigenlijk nog?" Aan het slot neemt hij inderdaad de vlucht om een nest te bouwen met Patricia, maar we weten: één zwaluw maakt nog geen lente.

Dat zelfs een moeizame wederopstanding als die van Bonaventura niet direct voor al zijn medebroeders en leerlingen weggelegd zal zijn, kondigde het motto van de roman al aan. Het is een citaat uit het passieverhaal volgens Lucas: "Want indien zij dit doen aan het groene hout, wat zal met het dorre hout geschieden?"

KOEN RYMENANTS

JEROEN BROUWERS, *Het hout*, Atlas Contact, Amsterdam,
2014, 283 p.